

düştüğü görülmektedir. Eserinde çoğu zaman hakikat ile mecaz yanyanadır. Zâhirden bâtına, bâtından zâhire sürekli geçiş söz konusudur. Dr. Seyit Avcı'nın burada çıkarttığı en önemli sonuç: "*Geçişler esnasında bâtmîlik gibi nasları hükümsüz bırakan bir yorumun bulunmamasıdır.*" O her konumda naslara bağlı kaldığını ifade etmektedir. Yorumunu yaptığı hadisler içinde en çok dikkat çekenlerden biri Firavun'un imanı, diğeri cehennem azabının geçici olmasıdır. Her iki yorumda da İbn Arabî'nin tek olmadığı, kendisiyle aynı görüşü paylaşan başka âlimlerin olduğu hadislerin işlendiği yerlerde gösterilmiştir. Bu durumda İbn Arabî'ye yapılan eleştiriler gerçekte, ona olduğu kadar ondan önce geçen ve aynı kanaati paylaşan âlimlere de yapılmış demektir.

Sûfilerin fazla hadis bilmediği şeklindeki peşin ve önyargılı iddiaları İbn Arabî'nin *Fütuhâtü'l-Mekkiye* adlı eserinin çürüttüğünü söyleyen Seyit Avcı'ya göre, İbn Arabî'nin eserleri, onun sûfi olduğu kadar hadis âlimi de olduğunu ispat eden en iyi örnekleri bizlere göstermektedir.

Son olarak Seyit Avcı'ya göre, İbn Arabî'ye yöneltilen tenkitlerin kısmen makul gerekçeleri olmakla birlikte bir kısmının da yüzeysel iddialara dayandığı, tenkit edenlerin tenkitten ziyâde tahkire yönelik isnadlarda bulunduğudur.

Dr. Hür Mahmut YÜCER

Ahmet ÖKGE, Vahib-i Ümmi'den Niyazi-i Mısri'ye Kadar Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım, Ahenk Yayınları, Van 2005, X+420s.

Eser kendi mahiyetini kısa ve öz cümlelerle ifade eden bir 'Giriş' ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de yazar, 'Metaforik Anlatım ve Türk Tasavvuf Düşüncesinin Dört Önemli Temsilcisi' ana başlığı altında 'Metafor' teriminin kavramsal alanını/etimolojisini ve bu terimin hangi söz ve zeka sanatlarını ihata edebildiğini belirlemek amacıyla altı tane alt başlık açarak; henüz dillere pelesenk olmamış bu kavramın yani Metafor'un derinliğini ve sınırlarını kulaçlamak istemiş ve bunu bir dereceye kadar başarmıştır. Bu alt başlıklar sırasıyla, Metafor, İstiare, Mecaz-ı Mürsel, Teşbih, Kinaye ve Sembol'dür. Yazar, bu söz ve zeka sanatlarının ayrı ayrı hatlarını çizmiş ve bazen ifadeler teknik anlatımın muğlaklığına dâhil olsa da, bu

sanatların birbiriyle benzeş ve birbirinden farklı olan taraflarını örneklerle izah ederek; Metafor'un yani yazarın başka bir kaynaktan iktibasıyla kaleme aldığı "Bir deyim/ifadeyi, anlamlı bağlantısı olan bir başka deyim/ ifade ile mecazî olarak anlatmak" tarifini tabana yerleştirerek, insanoğlunun bir şeyi ya da objeyi algılayış sürecinin her zaman dilimi için farklı kulvarlara dalış yaptığını; farklılaşan kelimelerin yani hissiyat dünyasını tam da karşılama iktidarına sahip olamayan harfler imparatorluğunun, gittikçe büyüyen çınarvârî gövdesine her düşünen varlığın yeni bir çizik atarak, mananın ve anlaşılabilirliğin farklı dehlizlerine yol alışının hikayesini betimlemiştir.

Şöyle söylemek de mümkün, sanatın yani özel bir yaratımın/insanın, eşsiz bir var edişin ilk ve öz kaynağı olan Nakkâş-ı Ezel, her yaratımında olağanüstü bir renklilik yelpazesi ve benzersizlik/orijinalite ortaya koyarak, var ettiklerine bir şeyin inşasında hangi mantık ve estetik hareket edilmesi gerektiği sırrını, mevcudatı ortaya koyarak kısmen de olsa faş etmiştir. Bir şeyi kabaca/direkt ya da dümdüz söylemek, inşa etmek değil de; ortaya konan şeyin bir öznellik ve harikalık kazanması adına daha keskin ve daha derin bir söylemi taşıyabilecek kelimelerin ve ifadelerin seçilmesi hususu Metaforik anlatımın beslendiği en önemli bataryadır. İslâm kültürünün ve tabi ki Rab kaynaklı diğer din buyruklarında da bu vasıf daima göze çarpmaktadır.

İslâmî kültür çerçevesinde çokça ismini duyduğumuz ya da imasını hissettiğimiz "remzî dil, işaret dili, mana dili, kuş dili, balabaylan dili olarak da nitelenen ve tasavvuftaki şathiyye geleneğinden beslenen bu anlatım tarzı" gökyüzünde serazad bir tabiatla uçuşan kelimeleri yani mana izdüşümlerini adeta yeryüzüne doğru çekmeye çalışırken yararlandığımız; böylece somut-soyut uzlaşmazlığını, en aza indirgediğimiz bir kavram olarak Metafor diğer ifadeyle Sembolik Anlatım, diğer eski kültürler yani daha önceki dini buyruklarla kendi öz-şuurunu besleyen 'öteki dünya', Akdeniz havzasından, kum tepelerinden Batı'ya uzanan bu geniş halkanın insanları da bu ifade tarzını belli bazı farklılıklar olsa da istimal etmiştir. Fark şudur ki Ezoterik-Batını sırlar, bu sırları elde etmeye hak kazanan fakat bu elde edişleri bazı genetik, ailevi hususlar, toplumsal sınıf ve sınırlılıkların, kastların sınırladığı bir ayrımcılıkla seçkin bir zümrenin önüne gümüş tepsilerle sunulurken; İslâmî kültür boyutunda bu derin manaları anlama ayrıcalığı yine ehil olanların anlamlandırabileceği bir şuurlu-gönül dili herkese şehrinin kapılarını açmış fakat herkesin bu kapıdan geçemeyeceğini en baştan salık vermiştir. Her iki tarafta da -ki bu ayrımda nihâyetinde sathidir- özel, sembolik bir dilin varlığı herkesi içine alamayacak dar bir halka olarak tayin

edilmiş lakin İslâmi kültür daha ılımlı ve misafirperver bir havayla müşterilerini beklemiştir.

Eserde ilk ana başlığın altında yer alan ikinci alt başlık “Çeşitli Din ve Kültürlerde Metaforik Anlatım” olup bu başlık da kendi içinde farklı alt şubelere ve bu şubelerin özet mahiyetindeki tarif ve izahlarına ayrılmıştır. İkinci alt başlık sayacağımız şubelerle aydınlatılmaya çalışılmıştır. “1.2.1. Eski Din Ve Kültürlerde Metaforik Anlatım; 1.2.2. İslâm Düşüncesinde Metafor; 1.2.3. Türk Tasavvuf Düşüncesinin Dört Önemli Temsilcisi (Vahib-i Ümmi-v.1004/1595-, Eroğlu Nuri-v.1012/1603, Sinan-ı Ümmi-v.1067/1657-, Niyazi-i Mısri-v.1105/1694-)” Sırasıyla bu başlıkları inceleyelim:

1.2.1. Eski Din Ve Kültürlerde Metaforik Anlatım; “Din ya da onun bir bölümü, her zaman metaforlara başvurmuştur. Örneğin *meseller*, Hristiyanlığın kurucu dili olmuştur.” Kadim Doğu ve Akdeniz medeniyetleri insanlığın fiziksel ve metafiziksel olarak neşet ettiği, hakikat arazileri olmaklığıyla; dinin hitabının yani Rabb’in seslenişinin ilk muhatapları olarak manayı zenginleştiren ve bir renk ambiyansını doğurtan Metaforik hitaba, bir dilin zenginleşmiş ve derinleşmiş içeriğini kavratmaya yarayan bir aletten çok hakikatın perdesini aralamaya yarayan bir argüman olarak bakmışlardır. Müteâl bir makamdan gelip arzın daha doğrusu insanlığın doğallaştırma ve insanileştirme fonksiyonuna dahil olan dini emir, öğüt ve yasaklar ya da hayatın yaşanılabilir ve anlamlı kılınmasını vazeden dini işaretler/âyetler daima keskin bir kılıçla şuuru ikiye bölerek lafzi/literal ve deruni/manevi olanı aynı anda söyleme iktidarına sahip olmuşlardır.

Tanıttığımız eserdeki örneklerle binaen, Eski Ahid’teki efsunlu söyleyiş/buyuruş, Yeni Ahid’in meselleştiren anlatımı, Çin sembolizminde dalları ikiye ucundan birleşik ağaç-ikiliğin birliğe teveccühü-, İlkçağ Yunan filozoflarının farklı cevherlere yönelerek özde bir olanı kollayan yılmaz arayışları; daima mananın derinliğine odaklı literal/lafzi olanı aşan bir hüviyet ve hususiyetle insana bir şeyi çok daha güzel ve manidar söyleme peşindedir.

1.2.2. İslâm Düşüncesinde Metafor; “Esasen İslâm’da *Metaforik* dil, Kur’an-ı Kerim ile başlar. Bunu Hz. Muhammed’in-s.- hadisleri ve diğer İslâm düşünürleri ile ilk mutasavvıfların anlatımı izlemiştir.” Bu meyanda yazar *Kabe* metaforunu açarak Allah’ın evi diye nitelendirilen bu kutsal mabedin Rab tarafından seçimini irdeler: “Evin varlığı, görülmesi gerekmeyen saki’nin(evde oturanın) veya ev sahibinin varlığına işarettir. İşte bütün kudret ve haşmetiyle O buradadır. Bir Müslüman Allah’ın evinin önünde veya ona yönelerek secde ederse, bundan bu secdenin tapınma objesi olan evin binasına değil; evin sahibine(Allah’a) olduğu anlaşılır. Esasen Kabe’den

maksat, peygamberlerin ve velilerin kalbidir. Bu İslâm'ın belki de en büyük ve en temel Metaforik sembolüdür" diyerek metafiziksel gerilime tabi olan kelimeler, manalar dizini insani bir bakışla bükülme gösterse dahi, ilk bakışta görünenden fazlasını terennüm ettiren güç ya da olgu bu noktada Metaforik-Sembolik ya da mana açılımlı diyebileceğimiz bir lisanın kullanılması meselesidir.

Bu mihraktan hareketle diğer iki alt şubede yani " Kur'ân-ı Kerim'de Metaforik Anlatım ve Hadis-i Şerif'lerde Metaforik Anlatım" açıklanmaya gayret edilmiş ve farklı âyet ve hadis iktibaslarından yola çıkılarak Metaforik anlatımın, kutsal metinlerin ve Peygamber sözlerinin anlaşılmasında ne denli önemli bir görevi ifa ettiği özetlenmiştir. Dördüncü alt şube olan 'Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım' bölümünde ise, bu vadiye kült olmuş eserleriyle, şahikaları dolaşan Muhyiddin Arabi, Gazâlî, Mevlânâ, Yunus Emre gibi şahsiyetlere odaklı bir izah tarzı geliştirilmiştir. Ayrıca Yunus Emre'nin defalarca şerh edilme talebi ve iştiyakıyla ele alınan meşhur 13 beyitlik şiirinin-Çıktım erik dalına anda yedim üzümü- yorumu kelimelerin tek tek ve titizce bir sıralamasıyla ele alınmıştır. Kelimelerin sıralaması yapılırken Şeyhzade, Niyazi-i Mısri, Bursevi, İbrahim Has, Ali Nakşbendi Nevrakini ve Turgut Çulpan'ın bir kelimeye yükledikleri farklı anlam ve çağrışımlar ard arda getirilmiş ve bu biraz olsun karmaşıklığa yol açmıştır.

1.3. Türk Tasavvuf Düşüncesinin Dört Önemli Temsilcisi; Yazar, "XIV. Asırdan itibaren Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal ile başlayan, XVI. Yüzyılda Vahib-i Ümmi, Eroğlu Nuri ve XVII. Yüzyılda da Sinan-ı Ümmi ile devam eden bir sûfi şairler ocağı konumundaki Elmalı, Türk Tasavvuf düşüncesinde 'Abdülvehhablılar' diye bilinen zümreyi ortaya çıkaran ve Türkçe'yi edebi dil olarak işleyen bir tarihi kültür hazinesidir" diyerek çalışmasına konu olacak şairleri neye dayanarak seçtiğini izah etmiştir. Tabi ki Antalya ilinin Elmalı içerisinde ve güçlü bir sûfi geleneğin tesirinde yetişen bu şairler bir kaynaktan neşet etmişler olsa da her biri kendi istidadınca çağlamıştır.

Sade bir söyleyiş içerisinde olabildiğince mana ve derinlik yükleme geleneği insanlık tarihi kadar eski olsa da, dört şairin seçildiği dönemin siyaki Yunus geleneğinin başat gittiği bir devirdir ve aynı coğrafyanın ve kültürün havzasında kaddini gösteren şairler de aynı söyleyişin birer temsilcisi konumundadırlar. Son halka yani Niyazi-i Mısri hem hayat hikayesiyle hem de söyleyiş özelliğinin daha velud ve Klasik/Divan Edebiyatı'na yakınlığı hasebiyle, zannımızca bu silsilenin en dirâyetli şairidir. Yazar örneklem olarak belirlediği Elmalı ilçesinin bu büyük şairlerini-Niyazi-i Mısri bu silsileye dışarıdan dahil olmuştur- tek tek tanıtmış, eserlerini sıralamış ve Metaforik

anlatıma münasip düşen şiir örneklerini farklı konu başlıkları altında kaleme almıştır:

2.1. Varlık Alanıyla İlgili Metaforlar; Bu başlık altında Allah, Hz. Muhammed, Vahdet-Kesret, Kainat-Dünya, İnsan ve İnsanın varlıksal duruşu ile ilgili metaforlar incelenmektedir. Yazar, Varlık felsefesi/Ontoloji'nin 'varlığı algılamaya, onu hazmetmeye çalışırken hangi sorularla yola çıktığını kısa ifadelerle belirtmiş, ardından Tasavvuf'un varlığı algılama biçimine örnek olarak Vacib-Mümkün varlık ilişkisi ve Vahdet-i Vücut'a uzanan anlayışı birkaç cümle ile özetlemiştir. Bu bölümün en hoş özelliği, Allah ve diğer varlıklar üzerine düşünüp kalam eden mezkur dört şairin şiirlerinden örnek verilip, sözlük manaları, terim ve mecazi derinliğe doğru nasıl geçiş yapıldığına şahitlik etmemize fırsat tanınmasıdır. Örneğin, Allah ile ilgili metaforlardan 'Bi-Nişan La-Mekan'ı okuduğumuzda şöyle bir tablo önümüze konmaktadır: "İzi, işareti, yeri, mekanı belli olmayan. Zât-ı Uluhiyyet'in (Cenab-ı Hakk'ın) taayyünden evvelki La-Taayyün mertebesi. Zât-ı ğayb, Zât-ı sırf. O bu mertebede gizli olduğundan, bir izi, alameti, işareti bulunmadığından, dil yine O'nu anlamaya güç yetiremez.(Vahib-i Ümmi 362/3) O bulunmaz; Lâ-Mekani'dir, yine O bilinmez Bi-Nişani'dir.(Eroğlu Nuri 45/4):

"Hak'ıla bi-nişan iken kamu canlara

Düşürdü bi-meğan iken beni kevn ü meğan içre"

beyti, varlığın bu mertebesine işaret etmekte ve panoramayı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Metaforik kavram ister Ontolojik ister Epistemolojik ve ister Estetik (Değerler) alanında olsun, yazar her defasında Metaforik kavramı doğurtacak kelimenin sözlük ve ıstılahî anlamını ifade ettikten sonra, kavramın mecazi kıvrımlarını, Metaforik derinliğini irdeleyerek, bu ifadeyi mezkur dört şairin hangi şiirinin hangi beytinde ve hangi manaya odaklayarak kullandığını göstermiş; böylece okuyucuya bir kerede zengin bir malzemeyi ve ince bir çalışmanın meyvelerini sunmuştur. Zâten eserin kemmiyet olarak ağırlık noktası bu bölümdür. 214 sayfalık bölümde Varlık alanı, Bilgi alanı, Değerler alanı başlıkları altında, Metaforik anlatıma olanak sağlayan kelimelerin şairlerin şiirlerinde ne derece yer bulduğu ortaya konmuştur.

2.4. SİNAN-I ÜMMİ'NİN "LEYLEK BİNA YAPMAĞA CEM EYLEMİŞ ÇAMIRI" ŞİİRİNİN ŞERHİ bölümü; üstten alta doğru ya da mantıksal bir sırayla varlık, bilgi, değer katmanlarında bu dört mutasavvıf şairin şiirlerinde işlediği mevzu ve metaforları inceleyen bölümden sonra, Sonuç'tan bir önceki bölümdür.

Hususi bir alana yani tek şiire odaklanmış olması sebebiyle, daha uzun bir şerh bekleyenleri hayal kırıklığına uğratabilir. Bu şiir yazarın ifadesiyle, “Yunus Emre’nin “Çıktım erik dalına” manzumesine nazire olarak yazılmış bir şiirdir. Bu yedi beyitlik manzumenin nesre çevirilmiş formatı, beyitlerde geçen kelimelerin Metaforik karşılıkları ve nihâyet şerhi verilmiştir.

3. Sonuç; Kendisinden birçok seçkin hüzmanın yayıldığı Tasavvuf gerçekliği, mantıki bir kurgu içerisinde yer bulabilmekle beraber daha çok keşfe, sezgiye ya bi-Zâtihi tecrübelerine binaen bazı hal ve oluşları bünyesinde topladığından, dışarıdan bakan bir göz ve idrak için çoğunca pek manidar değildir.

İroni şurada ki; soyut algılamaların ve ifadelerin pergelikle çizilen bu halka yani tasavvuf, kendini mutasavvıf şairlerle şöhrete kavuştururken somut, algılanabilir dünyanın materyallerinden faydalanarak yoluna devam eder. Başkaca bir söylemle, hem kendi mahremiyet çemberinin etrafını halelerken hem de bu çembere girmek isteyenlere bir kolaylık sunmuş olur. Tasavvuf mesleğinin derdi bir an önce ‘Altınını sarrafa ulaştırmak’tır. Evet, anlamlandıramayan ya da eksik anlamlandıran, hayatı sadece yaşayan yani onun üzerinde ciddi bir şuur geliştiremeyen için tasavvuf söyleminin pek değeri yoktur. O halde cevher, altın ya da derin söylem sarrafa ulaşıırken, hayali bir örtüyle üstü kapatılarak söylemi anlayamayacakların kabalıklarından kendini korumalıdır ki Metaforik anlatımın temeli de bu idrake dayanır.

Tanıtığımız eserde Yunus Emre çizgisinin devamı mahiyetindeki dört şairin Divan’larında kullandıkları metaforlardan 320 tanesi geçmektedir. Yazar metaforların ağırlık noktalarını ya da en çok hangi mevzular üzerinde yoğunlaştığını “Sonuç” bölümünde matematiksel olarak ifade etmiştir. Eser bir kerede birçok şeyi gösterme ve öğretme kabiliyetine sahiptir. Yazar bazen satıhtan adımlamış bazen de derinliğe doğru zihin oklarını göndermiştir. Ahmet ÖKGE’nin eseri bibliyografya ve dizin ile son bulmaktadır.

Kenan MERMER